

LBRIS

We know
books

C. Manolache

**SCÂNTEIETOAREA
VIATĂ A
IULIEI HASDEU**

**Ediție critică și prefață de
I. OPRÎȘAN**

**Editura SAECULUM I. O.
București – 2018**

C. Manolache

**Scânteietoarea viață a
Iuliei Hasdeu**

Prefață la ediția a II-a și a III-a

Între cuvintele bune și măgulitoare pe care le-a primit ediția primă a acestei cărți – dintre care cele ale marelui istoric și om de litere, N. Iorga, mărturisesc a fi aflat atâtea lucruri noi și încă necunoscute în ea – vin să se înșiruie rândurile unei venerate persoane, despre care se vorbește în volum, fără ca autorul să fi avut la timp cunoștința aflării sale în viață. E vorba despre acea prietenă a mării poete Iulia Hasdeu, Ermina Walch (doamna dr. Ermina Kaminski, prin căsătorie) care a făcut autorului prea plăcuta surpriză de a-l onora cu următoarea scrisoare, ea însăși suficientă a răsplăti trudnica documentare și redare fidelă a vieții aceleia care, în literatura română, a constituit cu adevărat un fenomen:

„Stimate Domnule General,

Am citit și am recitat cu mult interes și tot atâtea plăcere, lucrarea D[umnea]v[oastră] despre vieța mult regretatei mele prietene, Iulia Hasdeu. Am regăsit într-înșa o seamă de amintiri și multe nume de persoane pe care le-am cunoscut de aproape și dintre care cele mai multe au dispărut dintre noi.

Mult timp, după citirea cărții D[umnea]v[oastră], m-au urmărit zile întregi pasagii dintr-înșa și am retrăit într-însele clipe de mult trecute.

Îmi permit să vă mulțumesc pentru plăcerea pe care mi-ați procurat-o prin opera D[umnea]v[oastră].

Primiți, vă rog, mult stimate Domnule General, încredințarea deosebitei mele considerațiuni,

*Dr. Ermina Kaminski
născută Walch.*

Bulev[ardul] Pache, 39 – Telef[on] 3-73-77

La rândul nostru, mulțumim respectuos d[oaam]nei Kaminski, pentru această neașteptată plăcere și acest prețios testimoniu, care poate constitui cel mai măgulitor omagiu al unei munci, și-i transmitem urarea de a păstra încă mulți ani pioasa amintire a genialei sale prietene dispărute.

Cuvânt înainte (la ediția întâi)

În clipa când un cunoscut mi s-a adresat cu îndemnul de a scrie „Viața romanțată a Iuliei Hasdeu“, am încercat două impresiuni. Ca și cum propunerea ar fi stăruit de ani de zile în mine, ca unul ce de atâta timp mă simțeam stăpânit de cultul pentru geniala poetă, prima impresiune mi-a fost că eu de multă vreme eram decis la aceasta, dar a doua impresiune, că acum primisem – după o expresie juridică – o adevărată „punere în întârziere“, o somațiune de a nu pregeta asupra greutateii și delicatetei subiectului, ci de a mă decide de îndată, ceea ce am și făcut.

Dar pentru deciziunea de a realiza o conștiințioasă viață romanțată, de această calitate, nu era suficient cultul pentru eroina ei și nici cunoașterea operei sale. Trebuia ceva în plus: materialul documentar, informativ, pentru tot ceea ce a constituit viața umană a nefericitei poete, acel sul pe care s-au depănat scurtele și îndureratele sale zile, dar din care au scăpărat nepieritoarele scânteii ce cată să apară în rândurile cărții de față.

De aici și titlul ei: *Scânteietoarea viață a Iuliei Hasdeu*. Scânteietoare, atât ca intensitate, cât și ca durată. Și tot de aici, truda de a alerga și de a aduna acel delicat material uman documentar. În afara lucrărilor consultate și menționate în „bibliografie“, greutatea cea mare a fost de a descoperi și întreba pe toți acei care au cunoscut pe copila minune, ori pe părinții ei, de a-i face să-și pună la contribuție amintirile lor, de peste cincizeci de ani, de a alege din ele ce era mai esențial, de a le corobora și de a extrage, cu fidelitate, tot ce părea interesant. Trebuie, din acest punct de vedere, să aduc, de la început, mulțumirile mele, pline de recunoștință, veneratului meu prieten,

publicist și poet *Victor Bilciurescu*, coleg pe vremuri al Iuliei Hasdeu și colaborator la *Revista Nouă* a lui B. P. Hasdeu, care mi-a stat la dispoziție, dându-mi cele mai prețioase amintiri personale, cât și indicațiuni asupra acelor persoane ce-ar fi în posesia unor atare aduceri aminte. Scrisori[le] la Paris și răspunsuri[le] [primite], informațiuni[le] directe la școlile pe unde eleva strălucitoare a trecut, amintiri[le] și informațiuni de la Collège Sévigné și Sorbona, de la colegi și prieteni, etc. [au constituit principala bază documentară a cărții].

Nu mai puțin trebuie să mulțumesc d[omnu]lui Léon Blum, fostul prim-ministru francez, care s-a bucurat, între anii 1881-[18]88, de prietenia Iuliei Hasdeu, iar soția d[omniei] sale, Lise L. Blum, decedată de puțin timp, a fost chiar colega Iuliei. Și mulțumirea e cu atât mai mare, cu cât D[omnia] sa, la scrisoarea mea, a avut amabilitatea de a-mi răspunde grabnic, dându-mi câteva din propriile sale amintiri și unele indicații despre persoanele care i-au fost intime poetei noastre, între care [a menționat-o] și pe d[oam]na Clotilde Cortot, soția ilustrului muzician și prietena Iuliei Hasdeu.

Au fost de un real folos o bună parte din scrisorile schimbate între părinți și copila poetă, publicate din îngăduința d[omnu]lui Iuliu Dragomirescu, în ziarele *Îndreptarea* și *Tribuna Basarabiei*, și care, pentru viața intimă a Iuliei, ca și a lui B. P. Hasdeu, sunt documente din cele mai prețioase în lumina autenticității. Am zis, o bună parte, care sunt – în special – scrisorile lui Hasdeu către copilă, fiindcă cele ale Iuliei, cu toate insistențele puse, cu toate promisiunile obținute, au rămas tot în bună parte sub cheia posesorului lor, legatar universal al succesiunii Hasdeu. La începutul demersurilor mele de a le consulta, aș fi avut bănuiala că acel rest de scrisori și manuscrise nici n-ar exista, dacă o întâmplare binevoitoare nu m-ar fi pus în situația de a le vedea – ca să zic așa – cu proprii mei ochi, de a parcurge în goană câteva și de a reține în memorie unele date din ele.

Un critic pretențios – și poate nu fără dreptate – ar fi dispus să opineze cam așa: „Foarte bine! Atunci nu trebuia să începi lucrarea până nu vei avea la îndemână și acel rest documentar!“. Iar eu aș fi tot așa de dispus de a-i răspunde: „Foarte bine! Dar

să nu uităm că atâția alți scriitori au făcut încercări disperate în aceeași direcție, fără folos, iar materialul nou mi-a fost suficient. Mai mult: de cincizeci de ani se păstrează, din această cauză, o regretabilă tăcere asupra operei și vieții poetei, ba chiar și asupra celei, nepublicate încă, a marelui ei părinte. Și cum viața macină ultimii ani, ultimele zile ale supraviețuitorilor, care cunosc câte ceva din acea scânteietoare viață, o așteptare ar fi condus, mai curând ori mai târziu, și pe informatori și pe autor, la veșnica tăcere, cu atât mai mult, cu cât nimic și nimeni nu poate scoate – legalmente – de sub cheie, prețioasele manuscrise...”

Cu materialul obținut și cu pietatea pusă în fidela lui utilizare, lucrarea de față a văzut lumina zilei. Implor pronia cerească și urez din toată inima altor scriitori, să fie mult mai norocoși din aceste puncte de vedere... pentru proslăvirea poetei.

Cum se va vedea, viața romanțată a Iuliei Hasdeu se oprește acolo, unde orologiul, însemnând ora 1.30 a zilei de 29 septembrie 1888, i-a pus punctul final.

Am fost ispitit a trece cu însemnările în cea de a doua viață a Iuliei, care a purces de atunci și pe care ea o va duce *excelsior*, în infinitul divin. Dar aceasta mi s-a părut peste puterile unui umil muritor, cu toată îndrumarea aceluia *Sic cogito* și cu toate documentele ședințelor spiritiste, în care s-au consemnat unele transmisiuni, de o substanță ne-la-îndemâna oricui...

Al[tii]¹, s-o facă, dacă se vor simți posedând atari afinități!

Dând la iveală viața terestră și opera acelei „*jeune fille extraordinaire, d'une intelligence si ouverte, d'une imagination si vive et si féconde, d'une âme si belle et si sincérement éprise d'idéal*” – cum se exprimă filosoful *Em. Boutroux*, despre Iulia Hasdeu –, viața și opera aceleia care „*a fait dans notre pays le plus grand honneur au sien*” – cum o elogiază marele poet *Sully Prudhomme* – subscriitorul acestor rânduri a înțeles să realizeze două scopuri: întâi, de a evoca viața scurtă și de un tragism fără egal, în existența altor genii și, în al doilea [rând]², de a umplea un gol de mult simțit în literatura română, în care Iulia Hasdeu, cu toată exprimarea sa franceză, trebuie să-și păstreze locul de frunte, la înălțimea pe care marele ei suflet

1. În text: „Altora“ (n. ed.).

2. În text: „loc“ (n. ed.).

românesc a așezat-o, redând aici, cititorilor, măcar fragmentar, acea operă, cu atât mai mult, cu cât volumele sale de poezie și proză abia se mai găsesc în comerț la câte un anticar care se stimează...

Cititorii vor aprecia dacă realizările autorului au fost, sau nu, la nivelul năzuințelor sale.

Zorii copilului minune.

*CAPITOLUL I***Tulpina**

Biserica Sf. Ilie din Gorgani, care astăzi se pitulește în strada Silfidelor, între calcanele blockhausurilor moderne, era, la acea vreme, veche ctitorie domnească, înălțată pe un „gorgan“, din marginea apropiată a Bucureștiului, predominând împrejurimile cu case mărunte.

În ziua de 10 iunie 1865, când păși pragul acestui sfânt lăcaș, pentru cununie, Bogdan Petriceicu Hasdeu avea 27 sau 29 de ani. Două izvoare, deopotrivă de temeinice, afirmă, unele, că învățatul român s-a născut la 1838, altele, la 1836. Între cele dintâi se rânduiește însuși actul de naștere, aflat la biserica din Cristinești natali; între cele din urmă însăși declarația lui Bogdan, găsită în scrierile sale, precum și una din scrisorile din familie. Orișicum, fie că avea 29, fie 27 de ani, fapt este că basarabeanul de viță era un bărbat în plină tinerețe și vigoare, legat la trup, ager la privire, cu nas vulturesc între obrajii rumeni, încadrați de mustețele și barba involburată, de-un castaniu închis. Figura lui, fără a avea frumusețea liniei consacrate, avea expresia viei spiritualități și a unei finețe caracteristice.

Mireasa, așteptată în naosul bisericii, de mire, de nași, de câțiva prieteni, de oarecari neprieteni și de poporul obișnuit al parohiei, Iulia Falici[u] (Falics pe numele oficialității de origine), păși către masa cu sfintele odăjdii ale ceasului, în mers dârz, cu ținută dreaptă și nesfielnică, purtându-și cu decență podoabele și aruncând împrejur priviri prietenești pentru acei care asistau la clipa când dânsa avea să-și așeze, pe viață, mâna în mâna aceluia care începuse a fi o fală a neamului și cu atât mai mult a ei.

[Tânăra]¹ împlinise 25 de ani și chipul ei putea fi, precum și era, invidiat de orice bucureșteancă din protipendada de atunci. Ochii, nu prea mari, purtau în ei scipiri de acvilă luptătoare și surăsul femeii conștiente. Obrajii ei răsfrângeau lumini de pier-sică în pârg, deasupra unei guri cu buze subțiri, meșter încon-deiate de Dumnezeu munților. Ovalul chipului încadra rafaelic frumusețea care răpise privirile soțului de la atâtea alte chipuri dornice, aflate acum sub boltele bazilicii, și mai ales în afară.

Hasdeu pășise mândru în preajma ei, aducând-o la altar și, tot astfel, aștepta acum sfânta taină a veșnicei uniri, sub ochii prietenilor care zâmbeau tihniți acestei perechi atât de potrivită, în aerul de sănătate și tinerețe ce aromea în juru-i. Și tihna lor avea tâlc ușor de înțeles. Tânărul acesta, atât de atent la frumusețile ce-i ispитеau anii, își statornicea acum viața lângă una ce le covârșea pe toate. Neprieteni, de ambe sexe, veniseră, unii și unele, tocmai spre a vedea cine este „eroina“ care reușise să le monopolizeze preferințele, iar alții și altele – mai ales altele – ca să se încredințeze că junele învățat și poet se căsătorește cu adevărat... Șoaptele întovărășeau undele smirnei, depășindu-le în volburi...

Într-un grup restrâns, șușotelile aduceau prinos unui anume boiernaș de neam care ar fi cunoscut-o pe Iulia înaintea lui Hasdeu și care i-o „trecuse“; într-altul, alte șoapte obliceau păreri uluite asupra acelei figuri de țarancă necioplită. Și nimic nu poate fi mai plin de încredințare, pe lume, decât jurămintele femeiești din asemenea împrejurări. Ochi care au văzut-o, hei-hei, cine știe de când, alături de acel „cutare“ personaj, urechi care înregistraseră încă de mult și precis veștile în cauză, de la persoane demne de toată încrederea...

Copila Munților Apuseni, asemenea acelei flori albe și catifelate a stâncilor dintre culmi, intuia vag susur[ul] admirativ al² tuturor și zumzetul de viespi văduvite de stup, al altora, și de aceea fruntea ei sta înălțată către serafimii de sus, care se opriseră din zbor și către Dumnezeu cel drept din tâmpla milostivă a altarului.

1. În text: „Copila“ (*n. ed.*).

2. În text: „susurile admirative ale“ (*n. ed.*).

Biserica Sfântului Ilie răsuna sub arcade de glasurile tipicului. Ctitoria Gorganului, largă, mai largă decât însăși Catedrala Capitalei, cu nenumărat[e] șir[uri] de strane, unele pe de lături, altele spintecând însuși mijlocul naosului, pe linii lăturalnice și paralele, fusese aleasă de nașii Ion¹ și Felicia Gârleanu, care o aveau parohie.

Și ritualul se desfășoară potolit în litiunile sacre. Preotul Ion Mihăilescu – părintele Ioniță, cum îi spuneau enoriașii – slujea cu glas avântat și apăsări de cuvinte, la locurile proslăvelnice ale acestei taine creștinești și cu oarecare trufie pentru alegerea umilului său lăcaș la o asemenea cununie.

Numai când veni vremea vestirii: „*Cunună-se robul lui Dumnezeu Bogdan...*“ popa Ioniță plecă ochelarii asupra actului de naștere al acestuia și și-i ridică ușor nedumerit... Citise acolo parcă numele de botez *Tadeu*, pe care-l și pomenise cu acest prilej, dar la șoapta răspicată a celui din fața lui, se înduplecă a glăsuși... „robul lui Dumnezeu *Bogdan*“. Între bărbile neprietenilor, mai cărturari sau mai puțin cărturari, izvodiră iarăși șoapte. Mirele își cam schimbase numele de botez în decursul vremilor. Și unii își aminteau acum că, nu mulți ani în urmă, el iscălise undeva – ba tipărise și cărți de vizită – cu numele „*Dieu-donné*“. Și iată momentul în care comentariile asupra nestatorniciei acestui cavaler, cunoscută lor, nimeriseră... în plin, neavând la știință că filosoful și etimologul din Basarabia, rusească pe atunci², făcuse o simplă „boutade“, în acele vremuri, și ca o elementară tălmăcire răspica știutorilor, precum că *Tadeu, Bogdan* ori *Dieu-donné*, erau, de fapt, după polono-latinească, slavistică și franțuzească, același nume.

Dar zvonurile și dregerile de glas sporiseră mai cu osebite, când unii, care nu primiseră invitații de nuntă „acasă“, aflaseră că alții, puțini la număr, s-au pornit, după cununie, pe urma celor nunțiți, la locuința acestora, la cele două odăițe din strada Popa Rusu, unde Bogdan își pregătise, adică se nimerise a vieții în preajma nunții.

1. Numele adevărat al nașului era Constantin Gârleanu (*n. ed.*).

2. În urma Congresului de pace de la Paris, din februarie-martie 1856, se retrocedaseră Moldovei județele Bolgrad, Cahul și Ismail. Ele vor fi reintegrate Imperiului Rus în 1878, prin hotărârea Congresului internațional de pace de la Berlin (*n. ed.*).

— Ai văzut, *moncher*? Pe amicul S. și pe cucoana lui, care de!.. știm noi... i-a chemat.

— Și pe *Madame* G., cu nepoata, la fel...

— Zgârciobul! N-a mâncat nimeni o măslină din mâna „marelui“ savant.

— De unde să-i ajungă?! Damicelele, săracele, să trăiască!...

Nemulțumiții însă nu cunoșteau, în acea zi, că mirele avea în buzunar, drept orice pregătire și cheltuială de petrec[ere]¹, doar „doi poli“ rămași din trudnica lui muncă, din care își primise și părintele Ioniță partea pentru cuvenita lui osteneală².

Era o zi de vară caldă și binecuvântată de [adierile]³ celor dintâi cireși, care—și rumeneau acum rodul sub geamuri. Bogdan primi acolo pe nași, pe cei doi-trei prieteni, se veseli laolaltă câteva ceasuri cu vinișor de Șaba, trimis de câțiva moldoveni admiratori ai lui, și, când, cu toții se încredințară, după cuvinte și gustări, că aceasta este biata nuntă a unui belfer sărac, închinată grăbiți, unul, dacă nu două *pocaturi* și lăsară pe miri în strâmtoarea zidurilor sărace, dar în larga încăpere a fericirii, cu care popa Ioniță le dase mai adineauri caldă blagoslovire.

Că Iulia Falici[u] se găsea fericită în aceste odăițe, alături de cineva a cărui viață lumească n-o cunoștea decât puținel, din generozitatea unor scrisorele binevoitoare, dar al cărui suflet îmbelșugat însăși ea îl descoperise, este de la sine înțeles. Mai mult, umila „moțoaică“, precum adeseori îi va spune alesul vieții sale, simțea pe lângă toată fericirea lunii de miere, mândria de a fi devenit soața unui tânăr atât de învățat și cunoscut de lume, dar și a unui boier de neam. Țăranca din ea nu se simțea mai prejos în ce privește originea din care purcedea. În munții Abrudului, în anii aceia, era încă proaspătă epopeea Iancului, a boierului de viță, a luminătorului norodului și a purtătorului de steag, pentru ridicarea acestuia la conștiința și drepturile lui. Ea însăși luptătoare cu sufletul și brațele, sub cârmuirea de redeșteptare a lui Popa Balint, își simțea în sângele și bățile

1. În text: „petrecanie“ (n. ed.).

2. Deși autorul ia ca bază mărturisirea lui B.P. Hasdeu, ținem să relativizăm faptul. În tradiția ortodoxă, nașul este cel care plătește preotului pentru oficierea slujbei de cununie și nu finul (n. ed.).

3. În text: „florile“ (n. ed.).

Iulia Hasdeu, mama,
la data când vine pe lume copila ei, Iulia.

inimii sale ceva din noblețea plină de autenticitate a înaintemer-
gătorilor.

În Roșia Abrudului, în acea Roșie „montană“, cum așa de
sonor i se zice și astăzi, familia Falici[u] își afirmase de mult
drepturi și titluri. Fratele Iuliei căzuse sub steag românesc pentru
acea redeșteptare și de la dânsul trebuie să se scrie cea dintâi
slovă în pergamentele de virtute nobiliară ale familiei. Mândria
Iuliei avea, deci, temei și explicație. Fruntea ei senină și vorbele
înaripate și povestirea despre neamul ei, cuceriseră, poate chiar
prin aceea, cu doi ani mai înainte, pe tânărul cercetător de
hrisoave ale drepturilor românești, care cutreiera ținuturile pe
unde Traian dăduse onoarea morții cavaleresti marelui Decebal.
De aceea, când Bogdan și Iulia s-au cunoscut, spiritele lor s-au
împreunat de la început în apoteoza visată de bătrânii ambelor
spițe românești.

Dar cel care-și legăna o fericire de mult visată a căminului
și o gusta acum din plinul inimii sale, era Bogdan.

Viața lui de până atunci fusese un lung șir de învingeri și de biruinți. Învingeri obscure, pornite din lovituri piezișe, biruințe personale, luate în piept, bărbătește, cu merite proprii, nepromovate și nesusținute decât de geniul ce scăpărase în puterile lui de creație. Viața nouă, pe care această femeie, necărturată după un anumit înțeles, fără sclipiri de inteligență jucăușă în vorbe, după un altul, și fără diplome, i-o aducea în simpla încăpere a unor odăițe, în care singura mobilă de preț era vraful de cărți, reviste și documente, această viață i s-a arătat poetului, învățatului și luptătorului încă de la început, ca un corn al abundențelor cerești.

O visase, o așteptase, o dorise, această viață și o cucerise. I se cuvenea, nu atât pentru ceea ce până acum dăruise culturii neamului său scump, cât mai ales pentru ceea ce avea să-i dea.

Că Bogdan se va fi socotit cândva boier, și poate se va mai fâli și în viitor pe sclipătul blazonului, ce i se contestase de vrăjmași, sigur este că nu boieria, nici blazonul i-au fost resorturi și energie în truda înălțătoarelor opere. Aventuroșii ani, de la ofițeria pe care o părăsise în Rusia, de pe urma unui duel cu un camarad mai mare în grad, și care i-a atras reprimande, ofițerie în care intrase ca o consolare de trădarea oarecărei Alina, de la viața răscolită pe care a trăit-o în universități, cu alte iubiri trecărețe, între bănci, sau între gospodăriile prietenilor și cunoscuților (precum acele *Agafițe*, acele *Sonii și Sonicele*), de la viața de greutăți și mizerii duse în primii ani ai venirii de peste Prut la Iași, sau la judecătoria din Cahul, din care în scurtă vreme a plecat, fiindcă nu s-a plecat, toată această viață (în care sufletul lui de vaste posibilități se găsisese singur și strâmtorat), [pe care] și-o zbuciumase prin diferite gazde, odăi cu chirie, birturi, locante, se isprăvisse. Acum i se deschiseseră larg ușile tihnei, ale ceasurilor cuminți în care, dincolo de masa cu cărți și călimară, nu mai sta golul, colbul și ceașca cu ceai rece, ci plinul unor mâini gospodărești și veghea unei inimi ce vibra împrejurul lui cu priință, cu proștețime în toate și cu câte-o cafea gingirlicie caldă-călduță.

Până la această împreunare binevenită, Hasdeu fusese profesor la liceu, custode de bibliotecă la Iași, director provizor[iu] al arhivelor, membru în Comisia Istorică, scrisese diferite articole, studii, versuri, proză, despre care el însuși nu era prea încântat. Purtau în ele fiecare din aceste ocupații, sau producții,

pe lângă pecetea competenței și a spiritului combativ, câte ceva din viața nestatornică pe care-o trăia. Întreprinsese unele atacuri de zeflemist tânăr împotriva, mai ales, a lui V. Alexandrescu-Urechia, pe care-l va urmări mereu – și care-l înțepase cu ironia ieftină a acelor vremuri și-l numise „stimatul nostru coleg în profesură și fantasmagorico-galvanicul înviator al dacilor“ – și pe care Hasdeu, la rândul-i, îl demascase a fi scris el însuși unele frivolități în versuri; sau [publicase] acele epigrame adresate profesorului Ion Strat, care, alături de August Treboniu Laurian (prietenul lui Hasdeu de mai târziu), îi semnase raportul de destituire cu prilejul nuvelei *Duduca Mamuca* („*D-aceea, domnilor, d-aceea / Sunt necăjit și turburat: / De mult mă zbuciumă ideea / Cu orice preț să fiu ca... Strat!*“), sau unele diatribe împotriva lui P. P. Carp, care-i va plăti, în curând, polița, cu prilejul dramei *Răzvan-Vodă*, etc.

Câteva conferințe publice descoperiseră însă marelui public erudiția și verbul scăpărător, pe care, de altfel, oficialitatea i le constatase, cu sau fără voie, mai de mult.

Dar asupra acestei tinerețe vânturatică, asupra acestei precoce erudiții și peste talentul lui afirmat, stăruia amintirea proaspătă a acelei întâmplări, care-i adusese multe și mari neplăceri. În volbura scrisului, Hasdeu adesea n-avea oprire și alegea. Între temeinicile lui inspirații se strecura deseori diabolica zeflemea, care, nu arareori, i s-a întors împotriva cu efecte neașteptate. Îndeobște, oamenii, la care trăsătura de spirit tăios dă buzna în fiecă clipă, cum era Hasdeu, această scăpărare o ia înaintea cuminenței pe care și-o acoperă. Pentru o glumă bine îndreptată, zeflemistul riscă unele consecințe nebănuite, iar gluma cu două înțelesuri scapă cu atât mai incompatibilă, cu cât pornește mai de sus. Nuvela *Duduca Mamuca* în care, insuficient mascată, „frivolitatea“ scrisă răsare învederat, i-a adumbrit mereu seninătatea ce șade așa de frumos pe fruntea unui mare învățat. Asupra acesteia se atrăsese atenția de binevoitori și Iuliei, soției, ca o mărturie a trecutului acestui „Don Juan“, dar „moțoaica“ se făcuse a nu tălmăci bine acel înțeles. Cine însă va fi dureros surprinsă de-o asemenea posibilitate pentru un titan al gândirii, va fi, cândva, fiica lui, Iulia, va fi Lilica cea suavă ca liliacul alb, care va păstra mereu în suflet surda imputare, nu numai pentru acea schiță ușuratică și sarbădă, dar și pentru acele voite cacofonii sau lubricități strecurate, pe ici

pe colo, în scrisul tatălui ei¹. Că după destituirea din profesorat, din pricina tipăririi acestei *Duduca Mamuca*, republicată apoi și sub titlul *Micuța* și după procesul ce i s-a intentat, Hasdeu a biruit, totuși, ieșind achitat și recâștigându-și postul², aceasta nu înseamnă că, în pofida firii lui de luptător, mai totdeauna ofensiv, amărăciunea nu-l urmărea, cu părerile de rău așa de neînălțurate.

Nu mai puțin, în efemerul *Aghiuță*, revistă în care, alături de articole ascuțite împotriva oamenilor politici și în special contra lui M. Kogălniceanu, apăreau șarje de un spirit îndoielnic și pe alocuri muiat în venin. Cu toată „necărturăria“ soției sale, povețele ei așezate o arătau a fi despăcat sănătos ce trebuie și ce nu trebuie scris de un om ca *soțul* ei.

— Dragă Hasdeu, îi spunea ea încă din primul an al căsniciei, de la un mare învățat și un vajnic român ca tine, eu aștept cărți frumoase pentru trecutul și toată viața ce va să vie a neamului nostru. Scrie, dragul meu, scrie, dar scrie așa cum Bogdan Petriceicu Hasdeu trebuie să scrie. Zbuciumul acestui neam greu încercat se cuvine a fi lămurit acelor care nu-l cunosc încă. Și nimeni ca tine nu va putea da la iveală o lucrare ca aceasta.

— Draga mea Iulie, te înțeleg și te voi urma. Dar eu sunt și un altfel de luptător. Mai ales împotriva prostiei.

— Ei, Hasdeu dragă, prostia n-o poți alunga tu de pe lume.

— Te cred. Dar nici n-o pot tolera în preajma mea, în politica țării și mai ales în artă. Prostia și nepriceperea!

— Ai să-ți faci vrăjmași, atâta tot, dragule!

— Asta îmi dă puteri. Cu cât vrăjmașii sunt mai mulți, cu atâta înseamnă că proștii și nechemății sporesc. Și eu nu-i pot lăsa să-și facă de cap.

— Tune dracu-ntrânșii, numai să-i birui!

Asemenea sfaturi și discuții între o cafea proaspăt fiartă și o țigară, la masa lui de lucru, vor avea neîntârziat efect. Vedeă Hasdeu degetul însuși al proniei cerești înflorit în mâna caldă, cu care Ardeleanca știa să-l îmbrățișeze, să-l mângâie, să-l îndemne.

1. Istoria literară a validat, totuși, nuvela lui B. P. Hasdeu drept una dintre prozele cele mai valoroase ale secolului al XIX-lea (*n. ed.*).

2. B.P. Hasdeu nu și-a recâștigat postul de profesor de liceu. A trebuit chiar să părăsească Iașul și să lucreze ca membru în „Comisiunea Documentală“ (*n. ed.*).

Această binecuvântată călăuzire o va scrie el mai târziu, cu toată gratitudinea, care nu este mai puțin o reculegere:

„*Un aur ales de la Abrud a fost pentru mine nevasta mea, sufletul nevastei mele... Până la căsătoria mea în 1865, eu am scris câteva articole de ziare, vro câteva broșure și o colecțiune de documente, iată tot.*

Eram o noapte despre zori de zi, nu încă dimineată; eram o mică parte din eu al meu, o parte obosită și dezgustată. De atunci încoace, prin nevastă-mea, deodată eu m-am simțit întreg și luminos... În adevăr, eu puteam lucra atunci, puteam, căci Iulia mea nu numai mă mângâia la muncă, dar îmi făcea nesimțite nevoile...“¹

Nu numai convorbirile, mângâierile, îndemnurile directe contribuieră la aceasta. Orice s-ar spune despre Hasdeu – acest spirit proteic, gigantic în posibilități și manifestări, adesea rău, cum însuși se va califica – un lucru nu i se poate tăgădui: *gratitudinea*. Avea morala recunoștinței. Se va vedea asta chiar față de vrăjmașii lui, dar mai ales pentru prieteni. În chiar antisemitismul lui categoric, clamat în conferințe, răspicat în proză politică, Hasdeu va păstra buna amintire până la deotament, pentru evreii de seamă, cu care venise în contact. I s-a imputat și această grațitudine, i s-a aruncat invecțiva oportunistului, dar cine a pătruns în viața lui intimă va vedea că adevărul e numai unul.

Încălzit la acest foc ce pâlpâia în inima lui, Hasdeu, precum se va constata, va fi mereu de partea soției sale, cu toate ciocnirile de neînălțurat ale vieții casnice. Nici o imputare la imputările ei! Numai îndreptățire, sinceră și grată.

Că dragostea deplină ce-i purta va fi fost primul resort, că după cuvintele Apostolului Pavel: „*dragostea găsește desvinuire pentru orice, crede totul, nădăjduiește totul, suferă totul...*“, este cu puțință; dar sufletul lui, vast în simțire, se întruchipase din recunoștință și prin aceasta se poate spune că Hasdeu a fost și un om bun.

Mereu pe drumuri, între un curs la catedră și o corectură la redacție, între o conferință și un discurs politic, gândul lui se

1. B.P. Hasdeu, *O nevastă româncă în traiul pământesc și-n viața după moarte*, Ed. Librăriei Socec & Co, București, 1903 (n. ed.).